

Mettäneityn jäljillä

TERHO ITKONEN *Nurmijärven murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 10. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 498. Vammala 1989. 398 s.

Kotiseudun murrekirjoja -sarja on täydentynyt kymmenennellä osallaan, Terho Itkosen Nurmijärven murrekirjalla, joka jatkaa sarjan perinteitä tuomalla julki laajan tekstivalikoiman yhdestä pitäjänmurteesta. Kirjassa on runsaat 300 sivua murretekstejä, jotka on tallennettu yhdeksältätoista vanhalta nurmijärveläiseltä. Kertojat ovat syntyneet 1870–1890-luvuilla, ja heistä peräti kolme on elänyt yli satavuotiaaksi. Enimmät haastattelut ovat Terho ja Pirjo Itkosen 1960-luvulla äänittämiä. Nurmijärven

Kirjallisuutta

omaleimainen vanha murre on saatu talteen viime hetkillä, sillä Helsingin lähistöltä paikallismurteiden kohtalona on ollut väistyä ripeämmin ja perusteellisemmin kuin muualta Suomesta.

Nurmijärven murrekirjan sisältö on runsas, ja kertojien lukuisuus takaa käsiteltävien aiheiden monipuolisuuden. Murteenpuhujien persoonallisuuden ja kertojanlaadun hahmottamisessa auttavat Itkosen kustakin laatimat osuvat esittelyt. Murrehaastattelujen totunnaiset puheenaiheet kahlataan tarkoin läpi, ja näin hahmottuu melkoisen terävä kuva vanhasta nurmijärveläismiljööstä. Kertojien joukkoon on valikoitunut monta todellista vanhan kansan tietonekkaa. Maa- ja navettatöitä, metsästystä, kalanpyyntiä, ruoanlaittoa ja jalkineen-tekoakin selvitetään juurta jaksan. Murrekirjoissa hieman epätavallisempiin aiheisiin kuuluvat Kustaa Vireniuksen Amerikan-muistot.

Päivittäisen työnteon raskaus välittyi kirjan teksteistä kaikessa koruttomuudessaan. Palojokelainen Maria Virtanen kertoo naisten työtaakasta näin (s. 261):

Ja ku niitullekkim mentii ni miähet-hän nyp pääsi vähä aikasemmim maatam mut mitäs naisek ku... ens lypsi, täyty olla tyämaalla niin kauva ku miähet, sitte sait mennäk karjaa lypsämää, sit saip pestä astiat — jos hamees olis pannus siim Maisil naulaan ni se ois heilunnuk ku se emäntä ylöös jo... taas niitullel lähtee.

Ankaran työn vastapainoksi osattiin kylä vaihtaa vapaallekin. Nuoret seurustelivat keinulla, mallassaunassa, joululeikeissä tai laskiaisliukusteluissa. Eikä nurmijärveläisten mielikuvituksessa näy olleen vikaa: saatettiin nähdä haltijoita tai hahmuja tai joutua salaperäisen metsänneidon, *mettäneityn*, jäljille, joka oli *erespäi kattottuna hyvin kaunis, ja takalppäi ruma, semmone se piti ollee*. Pikanteja yksityiskohtia ovat Aleksis Kiveä koskevat muistelukset, jotka ovat kirjan kertojilla tietenkin toisen käden tietoa.

Puheenaiheet viistävät myös Helsinkiä ja sen historiaa. Olihan *Helsinki* nurmijärveläisten kauppamatkojen kohde, johon pidettiin vilkkaita yhteyksiä. August Petrell muistelee Helsingin-matkoja (s. 18):

Yhreksä ja kymmenen aikaa illal [lähdettiin]. Ja sitte oltii aim Pitäjämäes kahren aikaa ja siit lährettii taas pual viiren aika — täyty olla sitte ku ruvettii pihois kulkemmaa se mairon kans ettei toril oltu ni, täyty ollap pual kuus sitte et saivat kuuren aika kaffemaitoo pihois. Ek kyl sitä sai niin aikasi lähtee reisuu ennen et, koko yösee sai klenkottaa hevosten kans.

Nurmijärveläisten käyttämien ruotsinväristen nimiasujen taakse kätkeytyy tuttuja helsinkiläisiä paikannimiä, esim. *Muuknaisten* (Munkkiniemen) kartano, *Santviikin* (Hietalahden) tori ja *Prunakärki* (Ruskeasuo; < ruots. *Brunakärr*).

Tekstiosuuden perään Itkonen on laatinut katsauksen Nurmijärven murteeseen. Tämä luku on kokonainen tiivis pienoistutkimus, joka onnistuneesti jäsentää tekstissä vastaan tulvehtivan piirrekirjon. Katsaus keskittyy äänne- ja muotoseikkoihin; lauseopillisia ja sanastopiirteitä on mukana vähemmän. Tarkastelunäkökulma on tavallista laajempi, sillä Itkonen ei tyydy vain luettelemaan Nurmijärven murteen erityispiirteitä. Hän suhteuttaa Nurmijärven puheenparren koko suomen murteiden kuvaan tuomalla samalla esiin piirteiden erilaiset levikit ja ikäsuhteet. Näin laaja perspektiivi on vaatinut kirjoittajalta paljon taustaselvittelyä.

Nurmijärvi on hämäläisen ja lounais-suomalaisen murreaineksen risteilyaluetta. Murteen runkona on koko joukko tyypillisiä länsisuomalaisuuksia sekä joko yleisiä tai levikiltään hieman suppealaisempia hämäläisyyksiä. Toisaalta taas useat piirteet liittyvät Länsi-Uudenmaan kautta lounaismurteisiin. Vanha lounainen murrepohja kuultaa varsinkin muoto-opissa uudemman hämäläisaineksen läpi. Lounaista perua ovat

esim. 3. persoonan omistusliite *-s*, adessiivin ja allatiivin sekaantuminen (*menin seljällä, ovi or ravollee*), monissa muotoryhmissä tavattava loppuheitto sekä sellaiset sana-asut kuin *ahvena, ruvis ja seittämän*. Murteiden törmääminen näkyy selvästi eräiden piirteiden variaationa kuten esim. astevaihtelusuhteissa (hämäläisittäin *seläas, peläättää, härään* ~ lounaisittain *seljäs, peljättää, härjän*). Nurmijärven ja sen lähimurteiden historiallinen tausta on vielä osin hämärä. Itkonen toteaa sivulla 377, että Keski-Uudenmaan levottomasti aaltoilleiden murresuhteiden yksityiskohtien selvittämisessä tutkimuksella on vielä edessään täysi työ.

Ruotsin kieli on vaikuttanut kielirajan tuntumassa sijaitsevan Nurmijärven murteeseen monella tapaa. Sanastossa on runsaasti ruotsalaislajinoja. Ruotsin välillistä vaikutusta ovat sellaiset kaksikielisyyden tuotokseksi selitettävät ilmiöt kuin esim. loppukahdennuksen horjunta, *ei annavat* 'eivät anna' -tyyppiset kielomuodot, *mpA*-loppuiset komparatiivimuodot (*suurempa* 'suurempi') ja yleiskielen yksipersonaisten verbien monipersonainen käyttö (*miä täyryn, siä täyryt* jne.).

Leimallisimpia nurmijärveläisyyksiä on supistuma- ja ei-supistumaverbien taivutuksen sekaantuminen, esim. *valaan* 'valan', *kertoon* 'kerron' ja toisaalta *ruven* 'rupean' : *ruvin* 'rupesin' : *rupi* 'rupesi', *puron* 'putoan' : *puroin* 'putosin'. Imperfektimuodoissa loppuvokaalisti on kehittynyt analogian kannalta osin epäodotuksenmukaiseksikin: *osain* 'osasin', *hakka* 'hakkasi', *lauke* 'laukesi'. Astevaihtelu on supistumaverbeissä paljolti yleistynyt vahva-asteiseksi: *pelkättii* 'pelättiin', *kokottu* 'koottu'. Tämä melko laajasti Uudellamaalla (tosin eri puolilla taivutusparadigmaan eriasteisesti levinneenä) tavattava verbintaivutusilmiö katsotaan niin ikään kaksikielisyyden synnyttämäksi. Itkonen esittelee sen monimutkaiset suhteet taitavasti yleistaivujaen.

Yhden pitäjänmurteen käsittelyssä on mahdollista nostaa esiin sellaisia suppealaisempia tai harvinaisempia kielenpiirteitä, jotka yleisemmässä murteenkuvauksessa jäävät pakosti syrjään. Nurmijärven murteessa tällaisia erikoisuuksia ovat esim. erilaiset geminaatiotapaukset: *kalastettaa* 'kalastetaan', *maattaa* 'maataan'; *kulkemaa, perunnoi, tykkännää*. Samanlainen tämän alueen murteista kai aiemmin noteeraamatta jäänyt piirre on švaa-vokaali (esim. *kolome, tälviisi*), joka ei kuitenkaan ole mikään harvinaisuus: kirjan oppaista sitä esiintyy ainakin kymmenellä. Harva kielenpiirre silti rajoittuu yhteen ainoaan pitäjänmurteeseen: sporadisista erikoisuuksistakin on yleensä merkkejä myös lähipiirteissä.

Murteiden kuvauksessa ovat usein vähälle huomiolle jääneet murteen erilaiset vaihteluilmiöt. Itkonen sen sijaan käsittelee piirreselostuksissa Nurmijärven murteen variaatiota valaisevasti ja tarkasti. Ensinnäkin murteessa on alueellista vaihtelua: laitakylien puheenparsa voi joissain suhteissa erota muusta pitäjästä. Toisaalta on runsaasti idiolektinsisistä vaihtelua, joka on milloin vapaata, milloin ehdollista. Vapaalta vaikuttaa esim. 3. infinitiivin illatiivin *menemään* ~ *meneen* -tyyppinen vaihtelu. Tässä tapauksessa varianttien yleisyysuhteiden kehityssuuntakin on ollut havaittavissa: *mA*-tunnukseton *meneen*-tyyppi on ollut yleistymään päin. Toisenlaista on esim. inessiivin tai adessiivin päätevarianteissa tavattava loppuheiton aiheuttama vaihtelu, joka ei ole sattumanvaraista vaan sananmuodon tavuluvun säätelemää: 2-tavuisissa muodoissa loppuvokaali on yleensä säilynyt (*päässä, päällä*), mutta useampitavuisissa heittynyt (*sukas, sukal*). Sananloppuisen *n:n* katoa puolestaan näyttää säätelevän muotoryhmä: *-n* on alttiimpi katoamaan esim. verbien passiivimuodoissa (*veretää, ahrattii*), joissa se ei yksin kannan merkitystä, kuin vaikkapa nominien genetiivi- tai verbien yksikön 1. persoonan muodoissa, joissa se yksinään muodostaa morfeemin. Sananloppuisen *n:n* katoon vaikuttaa myös,

Kirjallisuutta

seuraako sitä konsonantti, vokaali vai tauko.

Nurmijärven murrekirja on kaikin puolin ilahduttava tuttavuus. Kielentutkijalle se tarjoaa moninaiisiin tutkimustarkoituksiin soveltuvaa aiemmin julkaisematonta tekstimateriaalia, jonka käyttöä helpottaa laaja sanahakemisto. Se sisältää myös ryhdikkään ja informatiivisen murrekatsauksen, joka on kaiken lisäksi hämmästyttävän yleistajuinen. Kirjan painoasu on tyylikäs ja sen valokuvat onnistuneen eläväisiä. Nurmijärven murrekirja kiinnostaneekin tavanomaista laajempaa lukijakuntaa.

VESA KOIVISTO